

ile tuñ kaplamalı ocak davlumbazı kurulmuştur. Bu tarihten sonra yapılan tamirde ise esas girişin iki yanına Sultan Abdülmecid'in tuğraları ile onun "dâima muzaffer" olduğunu bildiren iki misra işlenmiş birer mermer levha yerleştirilmiştir. Bu tamir sırasında Arz Odası'nın içi çini kaplamasını kaybetmiş, duvarlar yapının eski ihtişam ve önemine uymayan nakışlarla süslenmiş, iç kapı kanatları da Avrupa'nın "empire" üslûbunda yapılmıştır. Arz Odası Cumhuriyet'in ilk yılları ile 1946'da basit bir tamir geçirmiş, son yıllarda ise daha esaslı surette tamir görmüştür.

Arz Odası mimari bakımdan Edirne Sarayı'ndaki Arz Odası'nın çok yakın bir benzeridir. Bu benzerlik ölçülerde de görülmür. 24,05 × 18,70 m. ölçüsünde, taştan bir temel üzerine oturan yapının kapalı mekânı 16, 13 × 10, 36 m. ölçüsünde olup etrafında 4 m. genişliğinde bir dehliz dolaşır. Geniş saçak aslında ahşap direklere otururken sonraları bu direklerin yerlerine devşirme sütunlar konularak değiştirilmiştir. Bu sütunların yirmisi yeşil breş (verde antico), ikisi beyaz mermerdendir. Esas yapının taş ve tuğla şeritler halinde yapılmış olduğu tesbit edilmiştir. Üçüncü avlu geriyeye doğru meyilli olduğundan, arka cepheye avlu zemininden çevre dehlizine bağlantı çifte merdivenle sağlanmıştır. Revak sütunlarının mukarnaslı başlıkları, bu sütunların üstlerinde sıralanan kırmızı ve beyaz taşlardan yapılmış sivri kemer dizileri Osmanlı devri Türk mimarisinin klasik devri üslûbuna işaret

eder. Böylece bu revakın III. Mehmed'in saltanatı sırasında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Arz Odası enine uzanan dikdörtgen küçük bir binadır. Bâbüssaâde tarafında iki girişi ve ortada büyük bir penceresi vardır. Sağır olan sağ tarafta zengin biçimde kabartmalarla bezenmiş çeşme bulunur. Ortadaki büyük pencerenin "mâruzat penceresi" olduğu, padişaha sunulan hediyelerin buradan kendisine gösterildiği söylenmektedir. Girişler ise renkli taşlarla çerçevelenmiştir. Esas mekânın sağında olan iki küçük bölümden biri helâ ve abdest odası, diğeri ise hediyelerin konduğu yerdir. Esas salonun üstü ahşap çatı içine gizlenmiş bir kubbe ile örtülüdür. Sağ ve sol duvarlarda ikişerden mermer çerçeveli dört dolap nişi vardır. Soldakilerin ortasında ise son derece zarif bir ocak davlumbazı bulunur. Bunun madenî kaplamasının dilimleri üzerinde kazıma tekniğinde bezemeler, ortalarında da şemselerin işlenmiş olduğu görülür. Aslında bu madenî davlumbazın tombak tekniğinde altın yaldızlı olduğu da ihtimal dahilindedir.

Salonun bir köşesini işgal eden sedir, köşelerinde dört ince direğin taşıdığı bir kubbeden meydana gelmiş olup gerek direkler gerekse üst kısım ve kubbenin iç yüzü muhteşem bir süsleme ile kaplanmıştı. Bu süslemede ve oymaların aralarında çeşitli değerli taş kakmaları kullanılmıştır. Aslında bu sedirin üstü ve yastıkları da altın simli işlemeli ince ve taşlarla bezenmiş örtü ve yastıklarla kaplı idi. Bu çok değerli işlemler şimdi sarayın hazine kısmında teşhir edilmektedir.

Arz Odası'nın dış duvarları ise yer yer çeşitli devirlere ait çinilerle kaplanmıştı. Bunun yanında salonun iç duvarları çini kaplı, kapı, pencere ve dolap kapakları ise bağa ve sedef kakmalı ve altın yaldızlı renkli nakışlarla bezeli olduklarına ihtimal verilebilir. Bugün bunlardan hiçbir şey kalmamıştır. Salon tavanının da en azından renkli malakârî bir süsle bezenmiş olduğu düşünülebilir. Padişahlar yabancı elçileri burada huzurlarına kabul ettiklerinden bu törenlerin çeşitli tekniklerde yapılmış pek çok sayıda resmi bulunmaktadır. Bu resimlerde ve töreni anlatanların yazılarında Arz Odası'nın göz alıcı ihtişamı belirtilmekle beraber resimler akıldaki kalanlarla sonradan meydana getirildiğinden, iç süslemenin ayrıntılarını tam ve doğru olarak öğrenmek mümkün değildir.

Arz Odası'nın sedir-taht tarafındaki duvarında avluya çıkışı sağlayan kapının yanında küçük bir selsebil-çeşme vardır. Burada yapılan görüşmelerin dışardan duyulmaması için, çeşmeler açıldığı anda suyun kâselerden süzülürken meydana getirdiği şırıltılarla konuşmaların anlaşılmasını önlemeye mahsus olduğu söylenmektedir. Arz Odası, Edirne Sarayı'ndaki Arz Odası'nın bir benzeri olarak yapılmış ve 400 yılı aşkın bir süre bütün Osmanlı devlet teşrifatına sahne olmuştur. 1857 yangınından sonra iç süslemesini kaybetmiş, daha sonra esas mimarisine aykırı düşen bir biçimde yenilenmişse de genel mimarisi ve dış estetiği ile yine de Osmanlı devri Türk sanatının köşk yapı sanatında değerini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, İstanbul 1933, s. 61-62; N. M. Penzer, *The Harem*, London 1936, s. 118; Melek Celâl Lampé, *Le Vieux Serail des Sultans*, İstanbul 1959, s. 28-30; R. Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1960, s. 69-72; a.m.f., "Arz Odası", *İst.A.*, II, 1078-1082; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1969, I, 81-86; a.m.f. — Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul 1982, s. 95, levha 68; F. Davis, *The Palace of Topkapı in Istanbul*, New York 1970, s. 112-122; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 715; Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1985, s. 16-17; Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı - I Hümâyunu", *TOEM*, V (1328), 395; Mehmed Refik, "Arz Odası", a.e., VII (1332), s. 110-116.

SEMAVİ EYİCE

ARZ TEZKİRESİ

(bk. TELHİS).

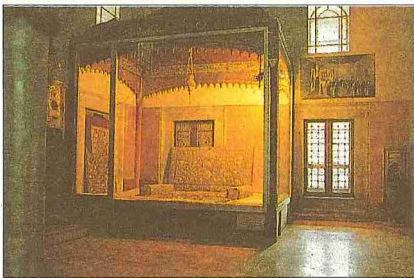
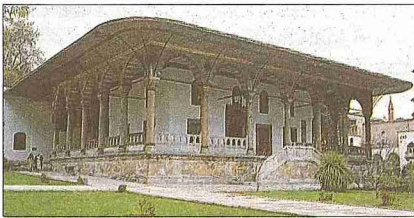
ARZA

(العرضة)

Her yıl ramazan ayında, o zamana kadar nâzil olan âyet ve sûreleri Cebrâil'in Hz. Peygamber'e, onun da Cebrâil'e okuması mânasına bir terim.

Arz, arza ve aynı kökten gelen mu'araza sözlükte "okumak, ezberden okumak, göstermek, kitapları karşılaştırmak" gibi mânalara gelir. Hadislerden öğrenildiğine göre, Allah'ın iki elçisi, Kur'an-ı Kerim'i birbirlerine okumak (mukabele etmek) üzere ramazan ayında her gece bir araya gelmekteydi. Her yıl bir defa yapılan bu karşılıklı okuma işi Hz. Peygamber'in vefat edeceği yıl iki defa olmuştur. Arza-i âhire diye anılagelen bu son karşılaştırma Kureys lehçesiyle yapıldığı için o günden itibaren Kur'an bu lehçe

Topkapı Sarayı Arz Odası ve içinden bir görünüş - İstanbul

ile okunmuştur. Hz. Peygamber arza-i âhirenin iki defa yapılmasından vefatının yaklaştığını sezmiş ve bunu kızı Fâtima'ya bir sır olarak söylemiştir. Arza olayının devam ettiği günlerde Hz. Peygamber'in son derece neşeli ve diğer günlerdekinden daha cömert olduğu as-hâb-ı kirâm tarafından tesbit edilmiştir. Bugün İslâm ülkelerinde ramazan ayı süresince devam ettirilen **mukabele*** geleneği, arza sünnetine uymanın bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, "arz" md.; *Müsned*, I, 231, 276, 325, 326, 405; VI, 282; Buhârî, "Bed'ü'l-vaḥy", 5, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 7, "Bed'ü'l-halk", 6, "Menâkıb", 25; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 98, 99; İbn Mâce, "Şı-yâm", 58; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Bulak 1300, IX, 39-41; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 142, 177; *Tecrid Tercemesi*, IX, 27-29; XI, 230-231; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul 1980), II, 32.

ABDÜLBAKİ TURAN

ARZA GİRMEK

(bk. ARZ).

ARZUHAL

(عرضحال)

Bir istek veya şikâyetin üst makama duyurulması, bunun için sunulan yazı, dilekçe.

Kaynaklarda rikâ', ruk'a, mahzar, kâğıt ve son dönemlerde bazan arıza şeklinde de geçen arzuhal (arz-ı hâl), özellikle Osmanlılar'da en tabii bir hak olarak yaygın şekilde kullanılmıştır. Tarihi kaynak ve belgelerden, Türk-İslâm devletlerinde şikâyet veya istek sahibi kişilerin tek tek veya topluca, yazılı veya sözlü olarak arzuhal sundukları bilinmektedir. Arşivlerde bulunan on binler-

ce arzuhal örneği Osmanlılar'da da bu hakkın daha başlangıçtan itibaren kullanıldığını göstermektedir. İbn Hacer, Tabîb Şemseddin b. Sagîr'den naklederek Yıldırım Bayezid'in sabah erkenden yüksekçe bir yere oturduğunu, haksızlığa uğrayanların ona başvurduklarını ve işlerinin derhal halledildiğini belirtmektedir. Sunulan arzuhallerle başta padişah olmak üzere sadrazam ve diğer yetkililer yakından ilgilenirdi. Divân-ı Hü-mâyün, ikinci divanı, cuma divanı ve taşrada eyalet divanı gibi en yetkili idarî organların başlıca görevleri arasında, arzuhalleri kabul etmek ve değerlendirmek de vardı. Osmanlılar'da arzuhal bir haksızlıktan şikâyet, bir görev veya ücretin istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda verilir. Arzuhaller bizzat padişaktan başlayarak taşradaki küçük idareci ve makamlara kadar yetkili her mevkiye sunulabilirdi. Şüphesiz en etkili ve ilgi çekici olanı padişaha sunulan arzuhaldir. Bunun için hükümdarın cuma selâmlığı, bayram namazı, türbe ziyareti, ava çıkması, dinlenmek için civardaki bahçe ve köşklere gitmesi ve benzeri merasimler en uygun vesilelerdir.

Koçi Bey, Sultan İbrâhim'e sunduğu meşhur risâlesinde, halkın şikâyetlerinin nasıl dinleneceği ve onların arzuhallerinin nasıl kabul edileceği hususunda özel bir bölüm düzenlemiştir. Burada, sunulan arzuhallerin bizzat padişahın emriyle kapucular kethüdâsı tarafından toplanması, padişahın bunları tek tek okuması ve sadrazama bir hatt-ı hü-mâyünla ilgilenmesi için göndermesinin âdet olduğu belirtilmektedir. Devlet idaresinde ve cemiyet hayatında görülen bozukluklara dair genel bir şikâyet mahiyetinde hükümdara manzum veya mensur arzuhal sunulduğu da olurdu. Yönetimdeki bozukluğun çok açık bir şekil aldığı III. Murad döneminde bir arzuhalde sunulan gazel buna güzel bir örnek teşkil eder (Selânikî, vr. 145^a). Burada padişahın ilgisizliği açıkça tenkit edilmektedir.

Hükümdara (rikâb-ı hü-mâyüna) bir kişi veya zümre tarafından ağır ithamlar taşıyan imzasız arzuhaller sunulduğu da çok olurdu. Padişah bunlarla yakından ilgilenir, çeşitli yollar deneyerek sahibini bulmaya çalışırdı. Meselâ Şeyhülislâm Ebû Said Efendi'den şikâyet eden ve azlini isteyen ulemâ adına bir arzuhal yazılarak Üsküdar bahçesinde rikâb-ı hü-mâyüna sunulmuş, fakat sunan kişi teşhis edilememiştir. Sadrazam, şeyhülislâm

ve kazaskerler saraya davet edilerek arzuhal okunmuş ve padişah arzuhal sahibinin bulunup cezalandırılmasını istemiştir. Sadrazam, yaptığı araştırma sonunda arzuhalin Memekzâde Mustafa Efendi ile mâzul kadılarından Bursalı Mehmed Efendi tarafından yazıldığı kanaatine varmış ve bu şahıslar **arpalık***ları olan Prevadi ve Bozcaada'ya sürgün edilmişlerdi (Şeyhî, I, 239-240). Ayrıca, sunulan arzuhallerin kötü bir niyetle verildiği anlaşılırsa hükümdar bunları yakarak veya yırtarak imha ederdi (Selânikî, vr. 27^a).

Bir köy, bir kasaba halkının padişaha topluca arzuhal sundukları da sık sık görüldü. Bu takdirde şikâyet ve talep edilen konu üzerinde önemle durulurdu. Sonunda sadrazam, beylerbeyi, kadı vb. yöneticilerin idam da dahil olmak üzere ağır şekilde cezalandırıldığı olurdu. Nitekim Aydın ve Saruhan yöresindeki halk İstanbul'a gelerek âsi Kalenderoğlu'nun zulmünden şikâyeti bildiren arzuhal ve ruk'alar sunmuşlardı. Sadrazam Derviş Paşa, serdar olarak o bölgeye gitmeyip yerine meselenin üstesinden gelemeyen Ferhad Paşa'yı göndermesi sebebiyle bu şikâyetlerin asıl sorumlusu kabul edilmiş, kendisine kırgın devlet adamlarının da tahrikiyle Derviş Paşa idam edilmişti (Naîmî, I, 449, 451).

Sadrazama da çok değişik mahiyette arzuhaller sunulurdu. Tayinlerle ilgili olarak verilen arzuhallerde sadrazam kethüdâsı arzuhalin sağ üst köşesine "mahalli görüle" ibaresini yazarak bunu başmuhasebe, mevkufat, ruûs kalemi veya defterhane gibi kalemlere, eski kaydının çıkarılması ve gerekli bilginin verilmesi için gönderirdi. Arzuhal burada incelendikten sonra o memuriyet veya **cihet***in münhal olup olmadığı, daha önce ve o sırada kimin üzerinde olduğu gibi bilgiler **derkenar*** olarak yazılır, al-

Osman Hamdî'nin "Arzuhalci" adlı tablosu (H. Vahit Kerem koleksiyonu)

J. Frederich Lewis'in "Arap Arzuhalci" adlı sulu boya tablosu (Londra Güzel Sanatlar Galerisi)

